

Črne bukve kmečkega stanu

Leta 1848 so v Habsburški monarhiji odpravili fevdalizem ter tlačanstvo, vendar zemlje kmet ni dobil v last, temveč je moral za njo po zakonu, sprejetem leta 1855, plačati določeno odškodnino. Zemljiška odveza je tako kmeta sicer res osvobodila, vendar mu je zaradi "odplačila kapitaliziranih graščinskih pravic, davkov in domačih ter tujih oderuhov"¹ naprtla nova bremena, čeprav zgodovinar Stane Granda piše, da se je raziskovanje davčne obremenitve kot enega pomembnih vzrokov zadolževanja izkazalo za "prazen izgovor in da je do prisilne prodaje kmetije zaradi neplačanih davkov v večini primerov prihajalo takrat, kadar je bila kmetija dejansko prezdolžena iz drugih vzrokov"²: razsipnost in nepremišljenost pri zapisovanju dot. Poleg tega sta dedovanje in gospodarske težave še dodatno pospešila drobljenje zemlje in zmanjševanje gospodarske moči kmeta. Tako je bilo leta 1902 na Slovenskem, brez Prekmurja in Beneške Slovenije, kar 57% posesti manjših od pet hektarjev.³

Visoki davki, ki jih je nalagala država so marsikatero kmečko gospodarstvo potisnili na rob propada. Samo v letu 1871 so tako na Kranjskem izvršili 300 davčnih izterjatev.⁴ Da bi preživel, so si začeli kmetje sposojati denar pri oderuhih, ki pa so zahtevali visoke obresti, tudi do 200%.

Leta 1890 je bila tako kmečka kriza na višku. Med leti 1868 in 1893 je bilo na Kranjskem od 78.000 kmečkih gospodarstev zaradi zadolženosti kar 14% prodanih. Vse to je prisililo kmete, da so začeli odhajati na delo na Hrvaško in Bosno ter se izseljevati v Francijo, Belgijo, Nizozemsko, predvsem pa v Severno in Južno Ameriko. Do prve svetov-

ne vojne naj bi se izselilo kar 300.000 Slovencev.⁵

Položaj kmeta je slabil uvoz tujih pridelkov, katerim zaradi ugodnih, nizkih cen, domači pridelki niso mogli konkurirati. Tako stanje kmeta je nagovorilo tudi Janeza Evangelista Kreka, da je v Slovincu začel pisati o članke o položaju kmeta, te pa je kasneje zbral in jih leta 1895 objavil v knjigi Črne bukve kmečkega stanu. V njej je poudaril, da "je kmet pri nas premalo zavarovan, da ne more tekmovali z liberalnim kapitalom in njegovimi pohlepnimi špekulacijami,"⁶ obenem pa opozarjal, da "povsod, kjer propade kmet, propada tudi država in vse druge ustanove."⁷ Boj za boljše razmere kmetov pa bo uspešen le, če se bo kmet povezal z obrtniki in delavci, ki so bili ravno tako izkoriščani. Krek je videl rešitev njihovega vedno bolj propadajočega položaja v socialno-gospodarski preureditvi nižjih socialnih plasti, to pa naslanjal na takrat vedno bolj razširjeno in sprejeto krščansko-socialno gibanje.

Janez Evangelist Krek je bil v svojem času eden izmed stebrov krščansko-socialnega gibanja na Slovenskem. Katoliška socialna misel, ki v svojem razvoju na Slovenskem ni kaj dosti zaostajala za razvojem katoliški-socialnega gibanja v Avstriji, se je začela na Kranjskem uveljavljati in širiti v 80. letih 19. stoletja. Takrat se je namreč ljubljanska škofija, predvsem mlajši duhovniki, v okviru Mahnič-Misieve katoliške obnove, intenzivneje ukvarjati z socialno problematiko. Eno pomembnejših spodbud za njeno širitev je bila tudi socialna okrožnica papeža Leona XIII leta 1891 *Rerum novarum*. Prvi in drugi slovenski katoliški shod sta ta prizadevanja za

izboljšanje socialnega položaja delavskih stanov (kmetov, obrtnikov in delavcev) samo še pospešila.

Krek je o svoji viziji, kako pomagati delavskim stanovom, pisal tudi svojemu prijatelji Petru Bohinjcu: "Temelj po moji misli in skušnji je edino pravi: materialno utrditi kmeta predvsem, ker koder priganja lakota, tam ni mesta niti idealom niti moraliziranju. Posojilnice ali njihova reorganizacija, kmečke zadruge itd. so prva točka programu."⁸ Krek kot duhovnik, sociolog in filozof je videl v liberalizmu, kapitalizmu oz. liberalnem gospodarstvu, ki je opustil, zavrgel krščanska načela zaradi lastne sebičnosti, glavnega krivca za razraščanje revščine v nižjih socialnih plasteh. Zato naj bi s krščanskimi načeli, ki so "temelj resnice in pravice docela prekvasili socialno-gospodarsko, organizacijsko in politič-

no življenje slovenskega ljudstva in s tem odstranili prevladujoč gospodarski nered".⁹ Da bi lahko rešili propadanje delavskih stanov, je Krek zahteval njihovo organiziranost v različnih oblikah združništva. V svojem temeljnem programu "Socialni načrt slovenskih delavskih stanov", ki je bil objavljen v Črnih bukvah kmečkega stanu leta 1895, je podal glavne smernice za rešitev kmeta, malega obrtnika in delavcem.

V tem programu je zahteva ustanovitve kmečkih zadrug, ki morajo imeti potrebno samoupravno samostojnost. Te zadruge naj bi opravljale vrsto nalog v korist kmeta: določale bi obseg stalnih domov, pridobivale bi nova posestva z kupovanjem na dražbah, te pa naj bi potem dodeljevali tistim kmetom, ki bi jo potrebovali, ustanovljala naj bi skupna skladišča, skrbela za nakup potrebne me-

Jožef Petkovšek: *Doma*, okrog leta 1889, o./pl., Narodna galerija, Ljubljana.

hanizacije, umetnih gnojil, živine ... Kmečke zadruge naj bi uvedle tudi zakonita sodišča, ki bi reševala spore med kmeti glede lastništva, zemlje ... V Socialnem načrtu zahteva tudi, da se morajo kreditni zavodi kmečkih zadrug med seboj povezati na okrajni in deželni ravni ter z državno poljedeljsko banko, saj bodo samo tako povezani lahko pomagali kmetu, da se ne bo več zadolževal pri oderuhih, kar je povzročila propad marsikaterega kmeta. Posojilnice so namreč, z razliko od oderuhov, dajale ugodne kredite z nizkimi obrestmi ter samo toliko, kolikor ga je bil kmet sposoben plačati.

Da bi zaščitil male obrtnike, je ravno tako zahteval ustanovitev samostojnih avtonomnih zadrug, ki naj bi imele enako naloge kot kmečke zadruge – zaščiti domačo obrt in male samostojne podjetnike pred propadom. V Socialnem načrtu slovenskih delavskih stanov je dobršen del namenil še tretji skupini, delavcev, ki ga je liberalizem, po njegovem mnenju, najbolj izkoriščal. Če so zahteve za prva dva stana danes že nekako oddaljene, pa so zahteve, ki jih je postavil za izboljšanje položaja delavca, v današnjem času enako aktualne.

J. E. Krek se je torej osebno močno angažiral, da bi se zaustavilo propadanje slovenskih stanov. Od leta 1894 dalje se je pod njegovim vodstvom hitro razvijala njegova kmetijska¹⁰ zadržna organizacija, pozneje osredotočena v Zadržni zvezi s sedežem v Ljubljani, ki je zajela vse slovensko ozemlje z mrežo različnih zadrug ter s kreditnimi Raiffei-

snovega tipa, kar je prispevalo k relativni stabilizaciji in modernizaciji slovenskega kmečkega prebivalstva.

1. Janez Juhant, "Versko in cerkveno življenje v dobi dozorevanja slovenskega naroda", v: Zgodovina Cerkev na Slovenskem, str. 211.
2. Stane Granda, Poizkus analize delovanja hranilnice in posojilnice (Št. Peter)", v: Krekov simpozij v Rimu, Mohorjeva družba, Celje, 1992, str. 148.
3. Stane Granda, Franc Rozman, "Zgodovina 3", Državna založba, Ljubljana, 1999, str. 136.
4. Janez Juhant, "Versko in cerkveno življenje v dobi dozorevanja slovenskega naroda", v: Zgodovina Cerkev na Slovenskem, str. 211.
5. Stane Granda, Franc Rozman, "Zgodovina 3", Državna založba, Ljubljana, 1999, str. 144.
6. Janez Juhant, "Versko in cerkveno življenje v dobi dozorevanja slovenskega naroda", v: Zgodovina Cerkev na Slovenskem, str. 212.
7. Janez Gril, Krekovo socialno delo, Bogoslovni vestnik, 1988, str. 23.
8. Pismo Petru Bohinju (Kratek načrt gospodarske in politične organizacije na kmetih), v: Ivan Dolenc, "Izbrani spisi dr. Janeza Ev. Kreka", I. zvezek, Mlada leta (1865–1892), Ljubljana, 1923, str. 80–81.
9. Anka Vidovič-Miklavčič, "Krekovo združništvo: teorija in praksa", v: Krekov simpozij v Rimu, Mohorjeva družba, Celje, 1992, str. 175.
10. Kmetijske zadruge so bile tudi najbolj uspešne, kar gre pripisati tudi temu, da je bilo na Slovenskem konec 19. stoletja še vedno prevladujoče kmečko prebivalstvo.
11. J. Sovran (Janez Evangelist Krek), "Črne bukve kmečkega stanu", Katoliške tiskarne, Ljubljana, 1895, str. 248–265. (V Socialnem načrtu slovenskih delavskih stanov sta še dve podpoglavji, ki nista vključeni v sem notri, in sicer "Vera in Cerkev" ter "Domovina in narodnost") Delavski stanovi so kmetje, obrtniki in delavci.